

ветской лингвистики, тесно связанную с социальными факторами первых десятилетий существования СССР. Одновременно прошедшее научное мероприятие способствовало закреплению научных связей славистов разных стран.

Slabikář pro makedonské děti v Řecku

Ivan Dorovský

Dříve než pojednám o prvním makedonském slabikáři pro děti z Egejské Makedonie a o jeho složitém osudu, považuji za nezbytné uvést některá základní fakta, která čtenáři pomohou lépe pochopit to, o čem tu píšu. Starší i novější naše i zahraniční encyklopedické příručky uvádějí, že kromě Řeků tvoří v Řecku asi 5% obyvatelstva příslušníci národnostních menšin a etnických skupin: Makedonci, Turci, Albánci, Židé, Romové, Kucovlaši (Makedorumuni), Arméni aj.

Mírové konference se kromě vítězných mocností (Velké Británie, Francie, Itálie a USA), která se sešla po skončení první světové války v Paříži a jeho okolí od 18. ledna 1919 do 21. ledna 1920, zúčastnilo dalších 22 států. V průběhu jednání byly podepsány smlouvy ve Versailles s Německem (28. 6. 1919), v Saint-Germainu s Rakouskem (10. 9. 1919), v Neuilly s Bulharskem (27. 11. 1919), v Trianonu s Maďarskem (4. 6. 1920) a v Sévres s Tureckem (10. 8. 1920). Součástí neuillské smlouvy byla klauzule o vzájemné výměně obyvatelstva mezi Řeckem a Bulharskem.

Sévreská smlouva tvořila základ mezinárodně zaručených práv makedonské národnostní menšiny v Řecku. V Dohodě o ochraně neřeckých národností v Řecku se mj. uvádělo, že nesmí být přijat žádný zákon, který by omezoval řecké občany svobodně užívat kromě řečtiny jakýkoli jiný jazyk v obchodních nebo soukromých stycích, v jakýchkoli vydáních nebo veřejných shromážděních, u soudu, písemně nebo ústně.¹

Na konferenci bylo také rozhodnuto založit Společnost národů, předchůdkyni dnešní Organizace spojených národů. Po I. světové válce však byly podepsány rovněž dvoustranné dohody, které podstatně zhoršovaly postavení makedonské národnostní menšiny v Řecku a vyřešení jejich práv. Kromě již uvedené řecko-bulharské dohody podepsalo Řecko po prohrané válce (1919-1922) dne 30. ledna 1923 v Lausanne konvenci s Tureckem o reciproční *povinné výměně muslimů v Řecku s křesťany v Turecku*. Asi 1 700 000 (jiné prameny uvádějí 1 500 000) řeckých „repatriantů“ z různých částí Turecka, mezi nimiž bylo mnoho Kurdů, Arménů, řeckým nářečím mluvících tzv. Lazů a Karamanliů, se usídlilo převážně v Makedonii výměnou za asi půl miliónu Turků, kteří se odstěhovali do Anatólie a na Kavkaz. Řecká vláda tím chtěla národnostně *homogenizovat* Makedonii a Thrákií a vtisknout jim čistě řeckou podobu. Jak si však všiml již Krste P. Misirkov, uvedení „navrátilci“ neuměli řecky a v makedonském prostředí se naučili makedonsky, aby se mohli s místním slovanským obyvatelstvem domluvit.² Tzv. výměna obyvatel-

¹ Mojsov, L.: Okolu prašanjeto na makedonskoto nacionalni malcinstvo vo Grcija. Eden pogled vrz opežnata dokumentacija, Skopje 1954, s. 262-263.

² Dorovský, I.: Makedonci žijí mezi námi. Brno 1998, s. 206. Viz též Kuševski, V. D.: Za pojavata na „Abecedarot“, Istorija, XIX, 2, Skopje 1983, s. 180.

stva s Tureckem a Bulharskem značně změnila demografickou a národnostní strukturu obyvatelstva.

Koncem září 1924 podepsaly vlády Řecka a Bulharska v Ženevě tzv. malé protokoly o právech bulharské národnostní menšiny v Řecku a řecké menšiny v Bulharsku. Nová řecká vláda a parlament však odmítly tzv. malé protokoly ratifikovat. Rada Společnosti národů se proto obrátila na řeckou vládu a žádala odpověď na tři otázky: *co učinila po 14. září 1924 pro ochranu slovanské menšiny, která žije v Řecku, jaká opatření hodlá v budoucnu přijmout k ochraně uvedené menšiny a jaká opatření jsou nezbytná k zajištění vzdělání a veřejného náboženství pro příslušníky slovanské menšiny.*³

V požadavcích Společnosti národů se vůbec neuvádí bulharská menšina nebo bulharský jazyk, nýbrž se píše o dodržování práv pro *Slav speaking minority*, tj. pro slovansky mluvící menšinu. Ve své odpovědi na položené požadavky ostatně řecká vláda koncem května 1925 odmítla právo Bulharska účastnit se jednání *o slovanském obyvatelstvu žijícím v řecké Makedonii* a zajímat se o *menšinu, která mluví slovanským jazykem*. Zároveň Společnosti národů sdělila, že přijala určitá opatření k otevření škol, v nichž se bude *vyučovat slovanský jazyk*. Rozhodla se přitom vzít jako základ jazyk slovanského obyvatelstva a v něm připravit příslušné učební pomůcky. Školy měly být otevřeny všude tam, kde bude nejméně 40 žáků ve věku od 6 do 12 let a jejichž rodiče prohlásí, že jejich jazykem není řečtina.⁴

V listopadu 1926 byl přijat zákon o přejmenování všech makedonských a tureckých místních jmen řeckými toponymy. Uvedený zákon, který bohužel platí dodnes, změnil toponymii a mikrotoponymii v Egejské Makedonii a spolu se zákonem o řeckých jménech a příjmeních také pro všechny občany neřeckého původu výrazně přispíval k omezení a k likvidaci práv slovanského obyvatelstva v Řecku.⁵

Podpisem Protokolů Kalfov-Politis v roce 1924 byla makedonská národnostní menšina uznána pouze jako bulharská menšina v Řecku. Řecká vláda ovšem neodpověděla Společnosti národů na otázku, jakým jazykem příslušníci uvedené menšiny mluví, zda je to slovanský dialekt a zda existují nějaké základní školy, v nichž se uvedený jazyk nebo nářečí užívá. Po opakovaném naléhání příslušného výboru Společnosti národů pak řecká vláda odpověděla, že obyvatelé mluví *slavomakedonským idiomem, což je směs slovanských, řeckých, tureckých a albánských nářečí.*⁶

* * *

To je velmi stručný výklad historického vývoje, který vedl ke vzniku prvního slabikáře pro makedonské děti z Egejské Makedonie. Byl nazván nikoli *Bukvar*, nýbrž *Abecedar*. Ovšem odpor řeckých vládních míst i nacionalisticky orientovaného řeckého obyvatelstva proti zavedení výuky na školách v *makedonském nářečí* byl značně silný.

³ Kuševski., V. D.: cit. dílo, s. 184.

⁴ Mojsov, L.: cit. dílo, s. 267.

⁵ Viz více v Dokumenty o bor'be makedonskogo naroda za samostojatel'nost' i nacional'noje gosudarstvo. Tom vtoroj, S konca pervoj mirovoj vojny do sozdanija nacional'nogo gosudarstva, Skopje 1985, s. 63-74.

⁶ Kuševski, V.: Peticitie na „srpsko malcinstvo“ od Egejska Makedonija upateni vo 1925 godina do Društvo na narodite i nivnata sudbina, Istorija, VI, 2, 1970, s. 135-136.

K sestavení *Abecedaru* byla řeckou vládou jmenována tříčlenná komise znalců makedonského jazyka, spíše makedonských nářečí. Tvořili ji Ch. Papazachariu, J. Sajakis a L. Lazaru. Téměř se stoprocentní jistotou můžeme předpokládat, že všichni tři autoři slabikáře byli slovanského původu, že byli Makedonci. A že nejpravděpodobněji pocházeli z bitolsko-lerinské oblasti. Ti měli ve velmi krátké době asi tři měsíce připravit příručku pro první třídu základních škol s makedonským vyučovacím jazykem. Jak se ještě zmíním, k jejich otevření bohužel nedošlo. Slabikář⁷ vyšel v Aténách v květnu roku 1925. Je psán latinským písmem v západomakedonském prilepsko-bitolsko-lerinském nářečí, které vzal za základ makedonského spisovného jazyka již v letech 1903-1905 také Krste Petkov Mirkov (1874-1926). Pravopis *Abecedaru* je téměř důsledně fonetický.

Odpověď, proč byl slabikář napsán latinkou, je nasnadě. Důvody byly čistě politické. Autoři i nejvyšší oficiální řecká místa tím chtěli dokázat, že slovanské obyvatelstvo v Řecku není ani bulharské, ani srbské. Kdyby autoři slabikáře použili Vukovu abubu nebo bulharskou podobu cyrilice, přiznali by tím, že Makedonci v Řecku považují za Srby nebo Bulhary. Oficiálně však příslušníci slovanské národnosti menšiny byli označováni jako Slavofoni.

Výsledky výzkumu v archivech Společnosti národů v Ženevě, který provedl Pavlos Voskopulos⁸, přinesly podrobnější vysvětlení o diskusí, jež se v odboru pro národnosti při Společnosti národů vedla. Týkala se charakteristiky bulharštiny, srbštiny a řečtiny na jedné straně a makedonských slovanských nářečí na straně druhé. Zástupce řecké vlády v odboru pro národnosti Vasilis Dendramis zaslal řediteli odboru Eriku Kolbanovi dopis, v němž hájil vydání *Abecedaru* v makedonštině a použití latinky, kterou, jak uváděl, *používají Charváti, Slovinci a Poláci*. Svůj výklad doložil jmény několika slavistů, historiků a etnografů, mj. uvedl P. J. Šafaříka, L. Niderleho, Vatroslava Jagiče, Stojana Novakoviće, K. Šapkareva aj.⁹

Sestavovatelé slabikáře vzali za základ charvátskou abecedu (proto také nazvali slabikář *abecedarem*), kterou upravili, doplnili a přizpůsobili jednotlivým makedonským hláskám tak, aby v maximální míře odpovídaly fonetickému pravopisu. Třebaže také charvátský pravopis, z něhož autoři rovněž zřejmě vycházeli, je fonetický, doplnili makedonský hláskový systém některými grafémy, jaké nenajdeme nikde v dějinách makedonské grafiky.¹⁰ Samohlásky tvoří: **a e i i o u ũ**. První grafém **i** (jota) se stříškou odpovídá tureckému zadnímu **ı** bez tečky, temnému vokálu (polohlásce) či tvrdému jeru a stejnému rumunskému (aromunskému) grafému **î**.

Obdobně postupovali autoři také při označení slabikotvorného **r**. Např. *giska* (za *g6ska*), *dobir*, *mirda*, *dirvo*, *birgu*, *sfirti se na levo*, *pirskam*, *virni doš*, *cirven*, *Jas tirčam*

⁷ Abecedar. En Athinais. Typois P. D. Sakellariou, 1925.

⁸ Abecedar-Bukvar-Anagnostiko, ekdosis Mpatavia, Thessaoniki 2006, s. 52. Vydání se skládá ze dvou částí. V první části je fototypní text *Abecedaru*, jemuž předchází úvod Dějiny Abecedaru z pera Pavlose Voskopulose v řečtině, angličtině a makedonštině. Druhou část tvoří *Bukvar*. *Da čítame* v současné spisovné makedonštině. Knihu uzavírá stať Thanasise Triaridise Stručná poznámka o jednom zakázaném jazyce v řečtině, angličtině a makedonštině. Knihu vydala Evropská svobodná aliance Duha při Řecké komisi Evropské kanceláře méně užívaných jazyků.

⁹ Abecedar-Bukvar-Anagnostiko, ekdosis Mpatavia, Thessaoniki 2006, s. 52.

¹⁰ Ristovski, B.: Atinskiot „Abecedar“. Makedonski bukvar objaven od grčkata vlada i sporot za makedonskoto malcinstvo vo Grcija, MANU, Skopje 2006, s. 20.

birgu. Pouze v jednom případě je pro označení slabikotvorného **r** použito grafému **a** se stříškou (cirkumflexem): *Pārva strana*. Obdobně se dnes v češtině používá tohoto grafému pro zachycení temného vokálu (např. bulharského tvrdého jeru).

Také do souhláskového systému zařadili autoři *Abecedaru* některé grafémy. Turecké nebo německé **ü** a měkké **j** jim posloužily k označení měkkých konsonantů v pozici před **u**: *lülka, lüt, lüge, zaključü dólapo, kukja, se vrakjat doma, Gjorče, Gjorgia, sirenje, sfekin-jata*.

Na rozdíl od K. Misirkova, který používal v každé pozici pouze grafém **i** (jota), je hláska **j** v *Abecedaru* použita ve dvou podobách podle toho, v jaké pozici se nachází. Na začátku slova je psána důsledně jako **j**: *jazik, Jas sum edno malo dete, jas jadam lep so luk, jagne*. Pokud se však nachází uvnitř slova, střídá se různě **j** a **i**: *toi oide na skólia, mai-kami, ovje site i dava Boga za čóeko, sakat i taja da odi sónimi da igra*.

Obdobně jako K. Misirkov, také autoři *Abecedaru* se rozhodli pro psaní afrikátů používat dvojhlásek: *nodze, majka moldzi kózata, džamia, džam*. Jednak patrně proto, že by staroslověnský afrikát **s** těžko mohl být použit ve dvou podobách – **s** jako **dz**. Pro makedonský afrikát **u** (**dž**) lze těžko najít odpovídající grafém v abecedách psaných latinkou.

Přízvuk je pravidelně na třetí slabice od konce jak v přímých, tak také v nepřímých pádech nebo přízvučných celcích, které jsou graficky označeny pomlčkou: *Fanko, čedo moe, istúrigo légeno, odi kai vrátata, Toa dete igra so tópkata, Dáskalo ni kažvat mnogu ubai ráboti, Petre i Gjorgia odat ná-pole za da igrat so drugárite, Zá-toa treba site nie mali i gólemi da go mílvame, Fčera doide sestra-mi, Odi kai vrátata*. Ovšem výjimečně nacházíme přízvuk také na čtvrté slabice od konce, nejčastěji u slov řeckého nebo jiného původu: *dava náfora-ta na maika-mu*.

Koncové **t** u členu pro mužský rod jednotného čísla je často vypuštěno a substantivum končí na samohlásku: *Gospo je na néboto, Dáskalo ne uči da zbórvame*. Slovesný tvar pro 3. osobu jednotného i množného čísla končí nejčastěji koncovkou **-t**: *Mitre se vrakjat doma i dava(!) náfora-ta na maika-mu*.

Na závěr našeho krátkého zamyšlení a stručné analýzy *Abecedaru* dodejme, že jeho vydání, které se bohužel nikdy nedostalo k makedonským dětem v Egejské Makedonii, vyvolalo ostré a protichůdné reakce jak v samotném Řecku, tak také v sousedním Bulharsku a Srbsku. Byla to však první školní příručka, která vyšla legálně a byla určena speciálně dětem makedonského slovanského obyvatelstva. Proto má nesporný význam pro spisovnou makedonštinu a makedonský pravopis i pro dějiny vzdělávacího procesu v Makedonii.¹¹

Tři týdny po dokončení tohoto příspěvku vyšla v makedonském tisku informace o nalezení kopie slabikáře, který byl vytištěn v roce 1926 v Soluni bulharskou azbukou.¹² Podle otištěných ukázek a titulní strany jde o týž slabikář, o němž jsem pojednal výše. Nemám zatím bohužel po ruce jeho knižní vydání, abych mohl provést srovnání.

¹¹ Tamtéž, s. 22.

¹² Čulev, D.: Najvažnata makedonska čitanka, Utrinski vesnik, 24. července 2007, s. 3.